

Aleksander Smoliński¹

„Czerwona konnica”. Stan organizacyjny kawalerii RKKA od połowy lat 30. do momentu wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej w czerwcu 1941 r.

Streszczenie

Kawaleria Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej stanowiła jej ważny komponent przeznaczony głównie do działań ofensywnych. Przez cały czas od zakończenia rosyjskiej wojny domowej aż do wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej w czerwcu 1941 r. trwały prace nad rozbudową jej wielkich jednostek, mianowicie brygad, dywizji i korpusów – a nawet armii konnych. Poszukiwano też optymalnych metod wykorzystania kawalerii na nowoczesnym polu walki, gdzie miała działać wraz z nowoczesnymi formacjami zmechanizowanymi i pancernymi.

W artykule autor na podstawie źródeł archiwalnych oraz bogatej literatury przedmiotu – głównie rosyjskojęzycznej – przedstawił stan organizacyjny oraz liczebność kawalerii, a także zmiany w tej formacji, które nastąpiły w drugiej połowie lat 30. oraz w przededniu wielkiej wojny ojczyźnianej z lat 1941–1945.

Słowa kluczowe: Sowiety, Robotniczo-Chłopska Armia Czerwona, kawaleria, wielka wojna ojczyźniana

Organizacja oraz stan liczebny „czerwonej konnicy” w drugiej połowie lat 30.

Przed 1941 r. cała jazda Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej, podobnie jak w czasach carskich², składała się z „kawalerii strategicz-

¹ Prof. dr hab. Aleksander Smoliński, Katedra Historii Wojskowej Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, ul. Bojarskiego 1, 87-100 Toruń, e-mail: asm@umk.pl, nr ORCID: 0000-0002-2185-8589.

nej” (стратегическая конница) i kawalerii dywizyjnej (войскова конница)³. Według nomenklatury obowiązującej zarówno w armiach „białych”, jak i „czerwonych” podczas rosyjskiej wojny domowej⁴, a następnie w okresie międzywojennym również w sowieckich siłach zbrojnych, pierwsza z formacji była odpowiednikiem kawalerii samodzielnej Wojska Polskiego⁵. Pod pojęciem tym rozumiano bowiem wówczas zarówno pułki jazdy samodzielnej, jak i samodzielne brygady i dywizje kawalerii oraz korpusy konne, a także armie konne, a więc oddziały i wielkie jednostki tej broni przeznaczone do samodzielnego rozwiązywania różnorodnych zadań taktycznych na polu walki oraz zdolne do działań na szczeblu operacyjnym w ramach armii ogólnowojskowych bądź frontów.

Pod wpływem doświadczeń z walk na froncie wschodnim podczas I wojny światowej, a przede wszystkim w efekcie nie zawsze dostatecznej i prawidłowej analizy przebiegu wysoce manewrowej wojny domowej w Rosji⁶, w kierowniczych kręgach Armii Czerwonej zakładano początkowo, iż w wyniku rozwoju nowoczesnych środków walki, głównie zaś mogących stanowić cenne wsparcie artylerii i broni maszynowej oraz lotnictwa i broni pancernej, podstawowymi zadaniami kawalerii nadal będą osłona mobilizacji i koncentracji oraz rozpoznanie strategiczne i osłona skrzydeł własnych wojsk, a także prowadzenie samodzielnych operacji, choćby w postaci zagonów, i pościg za rozbitym przeciwnikiem.

Według poglądów wyrażonych tuż po zakończeniu rosyjskiej wojny domowej przez Siemiona Michajłowicza Budionnego, który do 1923 r. nadal dowodził rozlokowaną wtenczas na terenie Północno-Kaukaskiego Okręgu Wojskowego 1 Armią Konną:

cechą odróżniającą konnicę od innych broni powinna być jej pełna gotowość bojowa na wypadek mobilizacji oraz ewentualnego wybuchu wojny. Stąd też powinna być ona dyslokowana, w miarę możliwości, w pobliżu granic, tak, aby w razie wybuchu wojny była natychmiast

² Patrz m.in. Марков 2001: 20–38; Smoliński 2010: 179–356; Горохов 2008: 28–200.

³ Pod koniec lat 30. wskutek rozwoju broni pancernej oraz postępującej motoryzacji (mechanizacji”) Armii Czerwonej kawaleria dywizyjna zniknęła z etatów wielkich jednostek piechoty sowieckich sił zbrojnych – patrz m.in. *Советская кавалерия* 1984: 142–163; Воскобойников 2008: 3–11; Glantz 1998: 146; 2019: 279–283; Grzelak 2010: 65–66.

⁴ Poza częścią wcześniej cytowanej literatury obszerniej patrz m.in. Smoliński 2005: 217–258; 2003; 2008.

⁵ Smoliński 1999; 2001: 57–74; 2004: 118–134; Tym 2006: 29–46.

⁶ Por. m.in. ПГВА, 245.8.7.

gotowa do walki i mogła wykonać zadanie przykrycia mobilizacji pozostałych wojsk [sowieckiej – przyp. A.S.] Republiki.

Jednocześnie powinna ona natychmiast wtargnąć na teren przeciwnika, aby utrudnić jego mobilizację, co pozwoli na koncentrację i rozwinięcie własnych sił⁷.

Choć jest prawie pewne, iż autorem tych poglądów nie był Budionny⁸, lecz któryś z pochodzących ze starej armii „wojenspeców” służących wtenczas pod jego rozkazami, to jednak należy zauważyć, iż były one zbieżne z opiniami głoszonymi w tym czasie przez większość kawaleryjskich dowódców dowodzących wielkimi jednostkami, mianowicie samodzielnymi brygadami, dywizjami i korpusami konnicy RKKA, które postrzegano na dodatek wtenczas jako broń manewru i jednocześnie broń zdecydowanie ofensywną – także w skali operacyjnej⁹.

Stąd także po zwycięstwie bolszewików w rosyjskiej wojnie domowej, pomimo istniejących wtenczas w Sowietach poważnych problemów ekonomicznych i społecznych oraz mimo widocznej konieczności radykalnej redukcji wydatków na sowieckie siły zbrojne, a co za tym idzie, również konieczności drastycznego zmniejszenia liczebności Armii Czerwonej, nadal utrzymywano w jej składzie bardzo silną „kawalerię strategiczną”. W styczniu 1921 r. służyło w niej bowiem 14 070 ludzi „komsostawu” oraz 98 378 „kрасnoarmiejców”. Kolejne 1926 ludzi „komsostawu” oraz 21 003 czerwonoarmistów tworzyło wówczas formacje kawalerii dywizyjnej. W sumie więc w szeregach całej „czerwonej konnicy” służyło w tym czasie 15 996 ludzi „komsostawu” 119 381 „kрасноarmiejców”, czyli aż 135 377 żołnierzy, z czego w „kawalerii strategicznej” 112 448, a w jeździe dywizyjnej 22 929. Nadal była to więc ogromna siła, niemająca żadnego odpowiednika w jakiegokolwiek armii europejskiej ani też światowej¹⁰.

Poza tym stan liczebny „czerwonej konnicy” malał bardzo powoli i znacznie wolniej od reszty formacji Armii Czerwonej¹¹. Dopiero od późnego lata i jesieni 1922 r. rozpoczął się niezbyt gwałtowny, choć jednocześnie znaczący i systematyczny spadek liczebności „kawalerii strategicznej” RKKA. W październiku w samych tylko wielkich jednostkach kawalerii 1 Armii Konnej, pomimo wprowadzonych wtenczas 10-procentowych obniżek obowiązujących etatów, w dal-

⁷ Por. m.in. ПГВА, 7.6.1162.

⁸ Por. m.in. Соколов 2007: 208–237; Smoliński 2008: 220–224; 2010: 97–100.

⁹ Por. m.in. САУ, 303.4.2786; САУ, 303.4.2686.

¹⁰ Por. m.in. ПГВА, 7.6.869.

¹¹ Por. m.in. ПГВА, 7.6.869.

szym ciągu służyło jednak aż 23 663 ludzi¹². Natomiast na dzień 1 września w szeregach całej „kawalerii strategicznej” nadal było co najmniej 75 816 ludzi i 81 640 koni, a po doliczeniu formacji pozostających na Dalekim Wschodzie 81 616 „krasnoarmiejców” i 81 658 koni¹³.

Wspomniane tutaj redukcje stanu liczebnego „czerwonej konnicy” oraz towarzyszące im zmiany organizacyjne polegające także na zmniejszaniu liczebności wielkich jednostek kawalerii Armii Czerwonej trwały do 1925 r.¹⁴ Potem nastąpił okres pewnej stabilizacji, by nie powiedzieć stagnacji w dziejach „kawalerii strategicznej” Armii Czerwonej, który przewały dopiero przedsięwzięcia związane z gruntowną reformą sowieckich sił zbrojnych zapoczątkowaną w końcu lat 20. XX w. Nie mniejszą rolę odegrały także gwałtownie rosnące możliwości związane z modernizacją techniczną RKKA, które były efektem podjętej w tym samym czasie gigantycznej rozbudowy sowieckiego kompleksu zbrojeniowego¹⁵.

Nie oznacza to jednak, iż po 1925 r. zaniedbywano sowiecką kawalerię. Nadal uważana była bowiem za elitę Armii Czerwonej, a pozycję tę utraciła dopiero wskutek gwałtownej rozbudowy wojsk pancernych i zmechanizowanych, które ostatecznie przejęły większość zadań przewidzianych do tej pory dla wielkich mas jazdy. Wzorem starej armii ogromne znaczenie przykładano również do budowy odpowiedniego *esprit de corps* formacji „czerwonej konnicy”, choć do osiągnięcia tego celu, co wydaje się oczywiste, wykorzystywano inną ideologię – komunistyczną¹⁶.

Trwające od końca lat 20. XX w. procesy modernizacyjne w Armii Czerwonej oraz towarzyszące im zmiany organizacyjne spowodowały, że w połowie lat 30. w jej kierowniczych kręgach już nieco inaczej postrzegano rolę wchodzącej w jej skład „kawalerii strategicznej”. Poza tym mocno zaawansowana była też wówczas gwałtowna, wręcz gigantyczna¹⁷, rozbudowa i mechanizacja sowieckich sił zbrojnych. W tak zmieniających się warunkach Inspektor Kawalerii RKKA, czyli ówczesny marszałek Związku Sowieckiego Siemion Budionny, stwierdził, iż pod pojęciem „kawalerii strategicznej” należy rozumieć wielkie związki konnicy wzmocnione oddziałami zmechanizowanymi i lotnictwem, zdolne do działania w łączności operacyjnej z ogólnowojskowymi armiami poszczególnych frontów, a także z dużymi związkami lotnictwa

¹² РГВА, 7.6.869.

¹³ РГВА, 7.6.869.

¹⁴ Пор. м.ин. Клевцов 1999: 138–184.

¹⁵ Пор. м.ин. Самуэльсон 2001: 41–225; Smoliński 2006a: 107–143; 2006b: 281–331; 2016.

¹⁶ Пор. м.ин. РГВА, 7.1.114.

¹⁷ ААН, 296/1/82. Пор. м.ин. РГВА (ЦХИДК), 308.12.119.

operacyjnego i desantami powietrznymi. Jego zdaniem tak wzmocnione wielkie jednostki kawalerii w ramach frontów stanowić miały siły szczebla operacyjnego. Mimo tych zmian nadal ich podstawowymi zadaniami mogła być osłona własnej mobilizacji i koncentracji oraz rozpoznanie i osłona skrzydeł własnych wojsk, a także prowadzenie samodzielnych operacji, choćby w postaci zagonów, i pościg za rozbitym przeciwnikiem.

Natomiast kawalerię dywizyjną, podobnie zresztą jak w ówczesnym Wojsku Polskim, uważano w Armii Czerwonej za jazdę mającą charakter służby działającej na rzecz wielkich jednostek piechoty. Stąd, podobnie jak wcześniej, wyznaczano jej zadania bliższego rozpoznania i osłony wykonywane na rzecz korpusów i dywizji strzeleckich, czyli piechoty. Poza tym należące do niej formacje miały też pełnić funkcję eskort i ochrony wyższych dowództw i sztabów oraz, w razie potrzeby, dostarczać jeźdźców meldunkowych, czyli konnych łączników¹⁸.

W 1935 r. „kawaleria strategiczna” RKKK składała się z czterech zarządów, czyli dowództw korpusów kawalerii (управления кавалерийских корпусов), i 22 dywizji kawalerii (кавалерийские дивизии), w tym jednej kolchozowej (колхозная кавалерийская дивизия) oraz pięciu górskich (горные кавалерийские дивизии). Według stanu na 1 lipca tego roku ich podział pomiędzy poszczególnymi okręgami wojennymi przedstawiał się następująco: w Leningradzkim Okręgu Wojskowym stacjonowała jedna dywizja, w Białoruskim jedno dowództwo korpusu oraz trzy dywizje kawalerii, w Kijowskim Okręgu Wojskowym dwa dowództwa korpusów i sześć dywizji kawalerii, w Charkowskim zaledwie jeden zapasowy pułk kawalerii (запасный кавалерийский полк), w Moskiewskim Okręgu Wojskowym jedna dywizja i jeden zapasowy pułk kawalerii, w Nadwołżańskim Okręgu Wojskowym jedna dywizja tej broni, w Północnokaukaskim Okręgu Wojskowym jedno dowództwo korpusu oraz dwie dywizje i jeden pułk kawalerii, w Zakaukaskim Okręgu Wojskowym jedna dywizja kawalerii, w Środkowoazjatyckim Okręgu Wojskowym cztery dywizje i jeden pułk tej broni, w Zabajkalskim Okręgu Wojskowym dwie dywizje i jeden pułk kawalerii, a w Specjalnej Czerwonego Sztandaru Armii Dalekowschodniej (Особая Краснознаменная Дальневосточная Армия)¹⁹ tylko jedna dywizja kawalerii.

¹⁸ Por. m.in. CAW, 303.4.2786.

¹⁹ Powstała ona w 1929 r. jako formacja operacyjna utworzona w związku z ówczesnym konfliktem sowiecko-chińskim – por. m.in. CAW, 303.4.3151.

Etatowa liczebność „kawalerii strategicznej” RKKA w warunkach pokoju, zgodnie z danymi z września 1934 r., wynosiła 100 384 „komsostawu”, „politsostawu” i „krasnoarmiejców”²⁰. Dane te, dzięki wystarczającej wówczas skuteczności wywiadu wojskowego, znane były stronie polskiej, podobnie jak dyslokacja oraz obsada personalna wielkich jednostek „czerwonej konnicy”²¹.

Dojście Hitlera do władzy w Niemczech oraz zniesienie przez ten kraj ograniczeń wojskowych narzuconych im w 1919 r. na mocy traktatu w Wersalu oraz, co było tego bezpośrednią konsekwencją, wprowadzenie w marcu 1935 r. powszechnej służby wojskowej i utworzenie w miejsce dotychczasowej Reichswehry nowych sił zbrojnych, a mianowicie Wehrmachtu, rozpoczęły szybką, przygotowywaną już od dawna rozbudowę niemieckiego potencjału militarnego. Natychmiast też jego tempo oraz zakres doprowadziły w Europie do gwałtownego wyścigu zbrojeń.

Już w 1935 r., wykorzystując pełnię swych stale rosnących możliwości, włączyły się do niego także Sowiety. Wskutek bowiem w wielu aspektach przesadzonych i nieprawdziwych zagrożeń politycznych i wojskowych, które już wówczas czyhały ponoc na ZSRS, zgodnie z treścią raportu ówczesnego szefa Sztabu Generalnego Aleksandra Iljicza Jegorowa:

Tworzący się formalnie blok niemiecko-polski²² (włączając w to także Finlandię) w pierwszej kolejności skierowany jest przeciw ZSRS, a wzrost zbrojeń w całym obozie kapitalistycznym spowodował, że zachodni teatr działań wojennych dla sowieckiego dowództwa stał się rzeczywistym frontem²³.

Nie wolno jednak zapominać, iż intensywna rozbudowa i unowocześnienie potencjału militarnego ZSRS, w tym także sowieckich sił zbrojnych, trwały już od 1928 r. i znacznie, zarówno co do poziomu zmian ilościowych jak i jakościowych, wyprzedziły procesy, które w Europie Zachodniej, w tym również w Niemczech, rozpoczęły się dopiero w połowie lat 30. XX w. lub też, jak chociażby w przypadku Francji, jeszcze później.

Wraz z tym w 1935 r. ówczesny zastępca Ludowego Komisarza Obrony ZSRS Michaił Nikołajewicz Tuchaczewski przedstawił najwyższym gremiom partyjnym założenia nowego planu mobilizacyjnego,

²⁰ РГВА, 3, 40442.1.1802. Пор. м.ин. Дриг 2009: 35.

²¹ Пор. м.ин. Smoliński 2012: 345–532; 2014: 197–244.

²² Była to aluzja do podpisanej w styczniu 1934 r. deklaracji polsko-niemieckiej.

²³ Дриг 2009: 38.

zgodnie z którymi podczas rozwoju Armii Czerwonej szczególny nacisk należało położyć na wzrost liczby dywizji strzeleckich oraz na rozwój nowoczesnych środków natarcia, głównie zaś broni pancernej oraz znacznie wzmocnionych technicznymi środkami walki wielkich jednostek „czerwonej konnicy”²⁴.

W związku z tym w marcu 1935 r., obok innych przedsięwzięć, najwyższe sowieckie czynniki polityczne i państwowe podjęły decyzję o rozpoczęciu działań mających na celu rozbudowę wojsk zmechanizowanych oraz wzmocnienie siły „kawalerii strategicznej”. Jednym z jej efektów było przekształcenie dwóch dotychczasowych terytorialnych dywizji kawalerii w związki „kadrowe”, czyli regularne. Poza tym planowano także sformowanie ośmiu kolejnych dywizji tej broni zgodnie z etatami obejmującymi po około 7000 ludzi i 6500 koni każda, przeformowanie wszystkich dotychczasowych terytorialnych wielkich jednostek jazdy na regularne („kadrowe”) oraz utworzenie trzech zarządów, czyli dowództw korpusów kawalerii. Jednocześnie w celu przygotowania kadr dowódczych niezbędnych dla rozbudowywanych formacji „czerwonej konnicy” należało sformować Szkołę Kawalerii w Krasnodarze oraz rozbudować i wzmocnić szkołę w Tambowie. W sumie dla realizacji tych zadań potrzebnych było 62 000 ludzi i 58 000 koni oraz 700 sztuk broni pancernej i 1900 pojazdów mechanicznych, głównie zaś samochodów ciężarowych i osobowych.

Oprócz tego toczyła się też dyskusja w sprawie ewentualnego tworzenia w składzie Specjalnej Czerwonego Sztandaru Armii Daleko-wschodniej kolejnej dywizji kawalerii, jednak jeszcze w kwietniu tego roku nie podjęto w tej kwestii żadnej decyzji²⁵.

Dalsze zmiany i uściślenia w planach mobilizacyjnych sowieckich sił zbrojnych nastąpiły w kolejnych miesiącach 1935 r. oraz w roku następnym. Stąd też zgodnie z brzmieniem przygotowanego przez Ludowy Komisariat Obrony *Raportu o efektach formowania nowych jednostek i prac organizacyjnych w latach 1935–1936 według stanu na 1 czerwca 1936 r.* ostateczny plan reorganizacji kawalerii Armii Czerwonej przedstawiał się następująco. Formowano wtenczas dziewięć nowych dywizji tej broni o numerach od 23 do 31, przy czym tworzenie tej ostatniej było efektem zmiany pierwotnie opracowanych w tej materii planów. Jednocześnie formowano też wtenczas trzy nowe zarządy korpusów kawalerii, a mianowicie 5, 6 i 7, a dotychczasowa 11 Terytorialna Dywizja Kawalerii oraz terytorialne szwadrony kawalerii

²⁴ Дриг 2009: 38.

²⁵ Дриг 2009: 38.

dywizji strzeleckich były przeformowywane na regularne. Rozbudowano również zapasowe pułki kawalerii, a w celu przyspieszenia szkolenia kadr dowódczych utworzono Penzeńską Szkołę Kawalerii (Пензенская Кавалерийская Школа)²⁶.

Zgodnie z postanowieniami kolejnego dokumentu, a mianowicie *Planu formowania konnicy na lata 1935–1936* wszystkie nowe dywizje organizowano w składzie czterech pułków kawalerii oraz pułku zmechanizowanego i pułku artylerii konnej, a także samodzielnych szwadronów łączności i pionierów. Etat pokojowy tak zorganizowanej dywizji kawalerii obejmował 6600 ludzi, mianowicie 542 „naczsostawu”²⁷ i 1411 młodszego „naczsostawu” oraz 4647 szeregowych „krasnoarmiejców”²⁸, w miejsce dotychczasowych 5380 szeregowych. Poza tym każda z dywizji miała dysponować trzema rozpoznawczymi samochodami pancernymi i 78 czołgami lekkimi, wśród nich 47 szybkobieżnymi typu BT, 26 pływającymi T-37 oraz pięcioma czołgami chemicznymi, czyli pojazdami uzbrojonymi w miotacze płomieni²⁹.

Było więc to znaczne wzmocnienie zarówno siły przebojowej, jak i możliwości obronnych sowieckich dywizji kawalerii, tym bardziej że pojazdy pancerne Armii Czerwonej swoimi charakterystykami taktyczno-technicznymi nie odbiegały od poziomu ówczesnej światowej, głównie jednak europejskiej, techniki pancernej i motoryzacyjnej³⁰. Nie wolno jednakże nie zauważyć, że pomimo zakrojonego na szeroką skalę procesu „traktoryzacji” sowieckiego rolnictwa³¹ często, przede wszystkim z braku dostatecznej liczby odpowiednio wyszkolonych kadr, stosunkowo niska była jakość jego produkcji, a co za tym idzie, obsługi technicznej w formacjach wojskowych³². Podobnie było również z posiadaniem przez RKKA taborem samochodowym i zmechanizowanym. Początkowo zjawiska te znacznie obniżały rzeczywiste możliwości efektywnego – bojowego – wykorzystania sprzętu pancernego i zmechanizowanego³³.

Oceniając możliwości bojowe wielkich jednostek kawalerii RKKA, nie wolno też zapominać o silnym wsparciu, które każdej z nich

²⁶ Дриг 2009: 38.

²⁷ Czyli inaczej „komsostawu” (комсостав) i „politsostawu” (политсостав).

²⁸ Бул то: рядовой состав.

²⁹ Жуков 1975: 14; Дриг 2009: 38.

³⁰ САУ, 303.4.3233.

³¹ Por. m.in. САУ, 303.4.1925; САУ, 303.4.3027; САУ, 303.4.2912; ПГВА (ЦХИДК), 308.4.47; Smoliński 2015: 156–173.

³² САУ, 303.4.1925; ПГВА, 7.15.46; ПГВА, 4.14.2338; ПГВА, 35084.1.40.

³³ Z całą ostrością zjawiska te dały o sobie znać także w pierwszym okresie wielkiej wojny ojczyźnianej.

zapewniała organiczna artyleria konna, nadal stanowiąca wówczas ich główną siłę ogniową³⁴. Ważne znaczenie przypisywano również karabynom maszynowym – zarówno ciężkim, jak i ręcznym.

Część wielkich jednostek kawalerii Armii Czerwonej miała jednak wtenczas odmienne składy osobowe. Stacjonujące na Zabajkalu oraz na Dalekim Wschodzie, czyli na obszarach, które najważniejsze czynniki polityczne i wojskowe uważały wówczas za tereny szczególnego zagrożenia dla politycznych i wojskowych interesów ZSRS, cztery wielkie jednostki tej broni posiadały stany wzmocnione, zbliżone do wojennych. Obejmowały one 7600 ludzi. Takie stany liczebne posiadały 8, 15, 22 (Kołchozowa) Dywizje Kawalerii oraz tworzona wtenczas 31 Dywizja Kawalerii³⁵.

Jednocześnie na mocy trzech odpowiednich dyrektyw szefa Sztabu Generalnego RKKA noszących datę 25 sierpnia 1935 r. w Białoruskim, Kijowskim i Leningradzkim Okręgach Wojskowych sformowano 5, 6 i 7 Korpusy Kawalerii. Spowodowało to zmiany w składzie części korpusów istniejących dotychczas. Od tego też momentu *O. de B.* 1 Korpusu Kawalerii obejmowało 1, 9 i 28 Dywizje Kawalerii; 3 Korpusu Kawalerii – 7, 11, 24 i 27 Dywizje Kawalerii, a skład 2 Korpusu Kawalerii pozostał bez zmian. Natomiast do 5 Korpusu Kawalerii włączono 16, 25 i 30 Dywizje Kawalerii, do 6 Korpusu Kawalerii 4, 6 i 29 Dywizje Kawalerii, zaś 7 Korpus Kawalerii tworzyły wówczas 2, 23 i 26 Dywizje Kawalerii³⁶.

Ponadto w związku z nieodpowiednimi warunkami zakwaterowania ludzi oraz koni i – co za tym idzie – ciężką sytuacją sanitarno-epidemiologiczną panującą głównie wśród koni 11 Dywizji Kawalerii ówczesny Inspektor Kawalerii RKKA, marszałek Związku Sowieckiego Siemion Michajłowicz Budionny zaproponował jej translokację z Orenburga na obszar Specjalnej Czerwonego Sztandaru Armii Dalekowschodniej. Ostatecznie na mocy dyrektywy Sztabu Generalnego RKKA z 19 listopada 1935 r. dywizja ta przeniesiona została do Białoruskiego Okręgu Wojskowego do Puchowicz. Ponadto w maju tego roku dotychczasowa 11 Terytorialna Dywizja Kawalerii została przeformowana na dywizję regularną³⁷.

W sumie do 1 czerwca 1936 r. plany zmierzające do wzmocnienia siły „konnicy strategicznej” RKKA w znacznej części zostały zrealizowane.

³⁴ Пор. м.ин. САУ, 303.4.3233; Гатовский 1927: 77–79.

³⁵ Дриг 2009: 38–39.

³⁶ Дриг 2009: 39.

³⁷ Дриг 2009: 39.

W Leningradzkim Okręgu Wojskowym – w Pskowie – sformowano bowiem wtedy zarząd 5 Korpusu Kawalerii, 25 Dywizję Kawalerii – także w Pskowie i 30 Dywizję Kawalerii w Ostrowie.

W Białoruskim Okręgu Wojskowym, w Słucku, utworzono kolejny, mianowicie 6 Korpus Kawalerii. Tymczasowo jego zarząd stacjonował jednak w Homlu. Poza tym w Leplu sformowano wtedy 24 Dywizję Kawalerii, w Borysowie 27 Dywizję Kawalerii i 29 Dywizję Kawalerii w Osipowiczach. Kolejne wielkie jednostki tej broni powstały w Kijowskim Okręgu Wojskowym, gdzie w Szepletówce rozmieszczono zarząd 7 Korpusu Kawalerii. Oprócz tego w Izjasławiu powstała 23 Dywizja Kawalerii, w Sławucie 26 Dywizja Kawalerii, a w Kamieńcu Podolskim 28 Dywizja Kawalerii. Natomiast w składzie Specjalnej Czerwonego Sztandaru Armii Dalekowschodniej zorganizowano wspomnianą powyżej 31 Dywizję Kawalerii. W pozostałych, wewnętrznych, okręgach powstały wtenczas tylko drobniejsze formacje „czerwonej konnicy”, mianowicie głównie pułki zapasowe oraz szkoły. Jedynie w Zabajkalskim Okręgu Wojskowym sformowano Buriato-Mongolską Brygadę Kawalerii. W połowie 1936 r. wszystkie te formacje nadal znajdowały się jednak w różnych, z reguły bardzo poważnie zaawansowanych stadiach formowania.

W czerwcu 1936 r., według informacji posiadanych wtenczas przez szefa Sztabu Generalnego RKKA, proces organizacji zarządów korpusów i dywizji kawalerii oraz pozostałych formacji „czerwonej konnicy” w zasadzie został zakończony. Zarówno jednak nowe wielkie jednostki, jak i oddziały na razie trudno było uznać za pełnowartościowe jednostki bojowe³⁸.

Poza opisanymi tutaj przekształceniami i rozbudową struktury organizacyjnej kawalerii Armii Czerwonej za jedno z najważniejszych wydarzeń w ówczesnych dziejach „czerwonej konnicy” należy uznać utworzenie w 1936 r. formacji czerwonych wojsk kozackich (красные казачьи войска). Był to efekt tego, iż w połowie lat 30. sowieckie władze polityczne i państwowe uznały, że Kozaczyzna uważana dotychczas za podporę dawnego carskiego reżimu oraz za siłę z natury kontrewolucyjną zaakceptowała ostatecznie nowy, sowiecki ustrój³⁹. Zakończony bowiem w tym czasie na terenach dawnych okręgów wojsk kozackich proces kolektywizacji doprowadził, zdaniem władz so-

³⁸ Дриг 2009: 40.

³⁹ Wnioski te były wtenczas przedwczesne, o czym świadczy chociażby postawa sporej części Kozaków, głównie dońskich i kubańskich, którzy podczas wielkiej wojny ojczyźnianej podjęli współpracę z Niemcami.

wieckich, do powstania zupełnie nowej, sowieckiej, kolchoźnej Kozaczyzny⁴⁰, której potencjał należało wykorzystać w interesie sowieckiego imperium i jego sił zbrojnych. Stąd też na mocy odpowiedniego dekretu władz państwowych cofnięto dotychczasowe ograniczenia dotyczące służby wojskowej byłych Kozaków w szeregach Armii Czerwonej.

Jednocześnie na mocy rozkazu Ludowego Komisarza Obrony Klimienta Jefriemowicza Woroszyłowa z 21 kwietnia 1936 r. utworzono regularne oraz terytorialne formacje kozackiej kawalerii. Poza tym dotychczasową 10 Terytorialną Dywizję Kawalerii z Północnokaukaskiego Okręgu Wojskowego, dyslokowaną nad Terekiem i na Stawropolszczyźnie, przemianowano wówczas na 10 Tersko-Stawropolską Terytorialną Dywizję Kozacką (10 Терско-Ставропольская Территориальная Казачья Дивизия). Jednocześnie z jej składu należało wydzielić wszystkie szwadrony sformowane z górali kaukaskich, z których miano utworzyć samodzielny pułk kawalerii (отдельный кавалерийский полк горских национальностей) ze sztabem w Nalczyku.

Kolejną wielką jednostkę, a mianowicie 12 Terytorialną Dywizję Kawalerii rozmieszczoną na Kubaniu przemianowano wtenczas na 12 Kubańską Terytorialną Dywizję Kozacką (12 Кубанская Территориальная Казачья Дивизия). Poza tym nad Donem rozkazano sformować wtedy nową 13 Dońską Terytorialną Dywizję Kozacką (13 Донская Территориальная Казачья Дивизия)⁴¹.

Oprócz tego dotychczasowe 4 i 6 Dywizje Kawalerii z Białoruskiego Okręgu Wojskowego zaliczono do formacji kozackich. Stąd też pierwsza z nich nazywała się od tego momentu 4 Czerwonego Sztandaru Dońską Dywizją Kozacką imienia towarzysza Woroszyłowa (4 Донская Казачья Краснознаменная Дивизия им. тов. Ворошилова), a kolejna 6 Czerwonego Sztandaru Kubańsko-Terską Czongarską Dywizją Kozacką imienia towarzysza Budionnego (6 Кубано-Терская Казачья Краснознаменная Чонгарская Дивизия им. тов. Будённого). Obydwie te wielkie jednostki wchodził niegdyś w skład 1 Armii Konnej.

Z nowego Samodzielnego Pułku Narodowości Górskich z Nalczyku oraz istniejącego już wcześniej w Ordżonikidze i Machaczkałe Samodzielnego Pułku Narodowości Górskich (Отдельный Полк Горских Национальностей) rozkazano utworzyć Samodzielną Brygadę Kawalerii Narodowości Górskich (Отдельная Кавалерийская Бригада Горских Национальностей) ze sztabem w Ordżonikidze⁴². Zakończeniem pro-

⁴⁰ W oryginale: советское колхозное казачество.

⁴¹ Sformowano ją na mocy rozkazu nr 061 Ludowego Komisarza Obrony ZSRS z 21 IV 1936 r., jednak już w 1938 r. rozformowano.

⁴² *Сборник приказов 1967: 222–224.*

cesu tworzenia w Armii Czerwonej kozackich formacji kawalerii był rozkaz Ludowego Komisarza Obrony z 13 lutego 1937 r., na mocy którego na kozackie przemianowano wszystkie oddziały wchodzące w skład dywizji uznanych za kozackie w kwietniu roku poprzedniego. Tym samym rozkazem kozackim stał się także zarząd 4 Korpusu Kawalerii, gdyż jego *O. de B.* tworzyły 10, 12 i 13 Dywizje Kozackie⁴³.

W efekcie wszystkich tych zmian w 1936 r. liczba dywizji kawalerii RKKA wzrosła do 32. Z liczby tej 20 regularnych liczyło po 6600 czerwonoarmistów, cztery dywizje miały stany wzmocnione do 7600 ludzi, etat trzech terytorialnych wynosił po 3500 kawalerzystów każda, a pięciu górskich dywizji kawalerii zaledwie 2600 „krasnoarmiejców”. Jeszcze słabsze liczebnie były dwie samodzielne brygady tej broni, gdyż etat każdej z nich liczył tylko po 1200 ludzi. Mimo to etatowa liczebność całej „czerwonej konnicy” wynosiła wtenczas aż 284 058 czerwonoarmistów, z tego 22 869 ludzi „kom-naczsostawu”⁴⁴, 44 841 młodszego „naczsostawu”⁴⁵ oraz 216 348 szeregowych „krasnoarmiejców”. Oprócz tego, zgodnie z obowiązującymi etatami, w szkolnictwie kawaleryjskim powinno służyć wtenczas kolejnych 4026 ludzi⁴⁶. Była to siła wręcz imponująca.

Podobnie jak to działo się już wcześniej, największe siły tej broni stacjonowały na terenie Kijowskiego (83 665 ludzi) i Białoruskiego Okręgów Wojskowych (63 993 ludzi). Mniejszymi, choć także znacznymi masami jazdy dysponowały Leningradzki Okręg Wojskowy (26 434 ludzi), Środkowoazjatycki Okręg Wojskowy (28 894 ludzi), Północnokaukaski Okręg Wojskowy (23 570 ludzi) oraz Zabajkalski Okręg Wojskowy (20.503 ludzi) i Specjalna Czerwonego Sztandaru Armia Dalekowschodnia (17 664 ludzi), a także Moskiewski Okręg Wojskowy (10 432 ludzi). W pozostałych okręgach wojskowych, czyli w Zakaspijskim (6696 ludzi) oraz w Nadwołżańskim (1460 ludzi) i w Charkowskim (747 ludzi), było już znacznie mniej kawalerii.

Lata 1935–1936–1937 był to czas, w którym kawaleria Armii Czerwonej w warunkach pokoju osiągnęła apogeum swojej siły. Już bowiem w 1938 r. rozformowano siedem z dotychczasowych 32 dywizji tej broni. Z *O. de B.* RKKA zniknęły wtenczas 13, 23, 26, 27, 28, 29 i 30 Dywizje Kawalerii.

⁴³ *Сборник приказов* 1967: 227; Дриг 2009: 40–41.

⁴⁴ W oryginalne: командно-начальствующий состав.

⁴⁵ W oryginalne: младший начсостав.

⁴⁶ Дриг 2009: 41.

Stan organizacyjny i liczebny kawalerii Armii Czerwonej w przededniu wybuchu wojny z Niemcami w czerwcu 1941 r.

W wyniku wszystkich opisanych powyżej zmian organizacyjnych oraz procesów modernizacyjnych w przededniu wielkiej wojny ojczyźnianej korpusy kawalerii samodzielnej Armii Czerwonej tworzyły dwie–trzy dywizje kawalerii. *O. de B.* każdej z nich, między innymi, stanowiły cztery pułki kawalerii, pułk artylerii konnej oraz silny pułk zmechanizowany – w rzeczywistości pancerny, a także samodzielny dywizjon artylerii przeciwlotniczej oraz pododdziały specjalne i służb. W sumie dawało to 9240 ludzi i 7490 koni, 64 czołgi szybkie typu BT, 18 samochodów pancernych, 30 dział polowych i 20 przeciwlotniczych. W efekcie tego, przynajmniej teoretycznie, były to potężne i szybkie związki taktyczne, których struktury organizacyjne były doskonałe przez cały okres międzywojenny.

Nie należy jednak zapominać, że podobnie jak w przypadku formacji strzeleckich praktycznie przez cały okres międzywojenny Białoruski oraz Ukraiński Okręgi Wojskowe stanowiły dominujące skupisko wielkich jednostek „czerwonej konnicy” traktowanych wówczas, głównie zaś w latach 20., jako broń szybka doskonale nadająca się do działań ofensywnych. W następnej dekadzie, choć również kosztem jazdy, zdecydowanie zaczęła wzrastać rola wojsk pancernych RKKKA, jednak kawaleria nadal zajmowała ważną pozycję w składzie sowieckich sił zbrojnych. Dlatego też pomiędzy 20 maja a 1 czerwca 1939 r. na obszar Kijowskiego Specjalnego Okręgu Wojskowego, w celu jego wzmocnienia, dyslokowano zarząd 5 Korpusu Kawalerii⁴⁷ oraz należące do niego formacje, a także 16 Dywizję Kawalerii⁴⁸ stacjonujące wcześniej w Leningradzkim Okręgu Wojskowym⁴⁹.

Niewiele w tych kwestiach zmieniło się po agresji Sowieców na Rzeczpospolitą Polską we wrześniu i październiku 1939 r. W końcu tego roku, choć nie było już przecież „polskiego przeciwnika”, na terenie Białoruskiego Specjalnego Okręgu Wojskowego nadal stacjonowały zarządy 3 i 6 Korpusów Kawalerii oraz wchodzące w ich skład 7, 24, 36 oraz 4, 6 i 11 Dywizje Kawalerii. Natomiast w składzie Ukraińskiego Specjalnego Okręgu Wojskowego znajdowały się wówczas zarządy 2, 4 i 5 Korpusów Kawalerii oraz 3, 5, 14, 32, 34, 9, i 16 Dywizje Kawalerii⁵⁰.

⁴⁷ Do Kamieńca Podolskiego.

⁴⁸ Do rejonu Hajsyn-Tulczyn-Ladyżno. Na terenie Ukraińskiego Specjalnego Okręgu Wojskowego w skład tego korpusu obok 16 Dywizji Kawalerii weszła również 5 Dywizja Kawalerii.

⁴⁹ ПГБА, 3, 40442.2.125; ПГБА, 1, 7.15.46.

⁵⁰ ПГБА, 1, 4.19.32; ПГБА, 1, 7.15.46.

Trzeba jednak pamiętać, że mimo sporego znaczenia i wysokiej pozycji, jaką w latach 20. XX w. broń ta posiadała w ramach sowieckich sił zbrojnych, od drugiej połowy lat 30. następował proces redukcji liczby wielkich jednostek „kawalerii strategicznej” RKKK, które ustępowały miejsca coraz liczniejszym formacjom pancernym, a następnie wielkim związkom zmechanizowanym. Pomimo to 1 października 1939 r. „czerwoną konnicę” Armii Czerwonej nadal tworzyły zarządy pięciu korpusów, 25 dywizji oraz Samodzielna Brygada Kawalerii Ludowego Komisariatu Obrony i sześć zapasowych pułków kawalerii, których etaty obejmowały w sumie 149 342 ludzi. Taka sama miała być też liczba wielkich jednostek jazdy RKKK w warunkach pokojowych. Na dzień 21 maja 1940 r. liczba jej wielkich jednostek spadła już jednak do 20 dywizji i jednej samodzielnej brygady o etacie, wraz z zarządami pięciu korpusów i pięcioma pułkami zapasowymi, w sile 122 744 ludzi⁵¹. Nie należy też zapominać, że niemal do samego wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej trwał proces unowocześniania struktur organizacyjnych i wzmacniania uzbrojenia, głównie artyleryjskiego, przeciwlotniczego i pancernego, pozostałych wielkich jednostek „czerwonej konnicy”⁵².

Poza tym przez cały ten okres próbowano również podnieść poziom wyszkolenia ich kadry dowódczej oraz kolejnych roczników poborowych. Jednocześnie formacje tego typu już podczas pokoju utrzymywano na etatach zbliżonych do wojennych, aby czas ich mobilizacji był możliwie najkrótszy. Stąd też wszystkie dywizje i korpusy kawalerii stacjonujące w zachodnich okręgach wojskowych pełniły rolę jednostek osłonowych własnej mobilizacji⁵³.

Przed wybuchem wojny, pomimo kolejnej znacznej redukcji wielkich jednostek kawalerii Armii Czerwonej, sowieckie siły zbrojne nadal posiadały dowództwa czterech korpusów tej broni oraz 13 dywizji

⁵¹ Pierwotnie zakładano, że w 1940 r. pokojowy etat ogólny „czerwonej konnicy” RKKK jeszcze w składzie 5 zarządów korpusów, 14 dywizji kawalerii po 6560 ludzi, 2 dywizji o etacie zmniejszonym do 3490 osób, 5 górskich dywizji kawalerii po 2950 ludzi oraz 3 samodzielnych brygad po 3500 osób i 6 zapasowych pułków kawalerii po 750 ludzi każdy, będzie obejmował 141 892 osoby.

⁵² Por. m.in. ПГБА, 1, 4.19.32; ПГБА, 1, 7.15.46; *Накануне* 2007: 441–442; Мельтюхов 2002: 488, 491; Smoliński 2013: 173–201.

⁵³ Był to efekt doświadczeń wynikających z analizy przebiegu I wojny światowej na froncie wschodnim i rumuńskim oraz bogatych doświadczeń z wojny domowej w Rosji i kampanii 1920 r., wojny polsko-sowieckiej z lat 1919–1920. Z biegiem czasu i w miarę unowocześniania się sowieckich sił zbrojnych rolę kawalerii w coraz szerszym zakresie zaczęły przejmować wojska pancerne i zmotoryzowane.

kawalerii, w tym cztery „konno-górskie”⁵⁴. Nie należy też zapominać, że wielkie jednostki tej broni – dywizje i korpusy – także gwardyjskie, często razem z bronią pancerną w składzie grup konno-zmechanizowanych⁵⁵, były wykorzystywane, z różnym skutkiem, do samego końca wojny niemiecko-sowieckiej. Gdy jednak walczyły samodzielnie, to z reguły ponosiły wysokie, a nie zawsze uzasadnione straty, nawet wówczas, gdy dokonywały stosunkowo skutecznych rajdów na tyły wroga. Jedno z natarć 17 i 44 Dywizji Kawalerii Armii Czerwonej wykonane 17 listopada 1941 r. tak zostało opisane w dzienniku bojowym 4 Grupy Pancernej Wehrmachtu:

Nie chciało się wierzyć, że nieprzyjaciel świadomie zaatakował nas na tym szerokim polu przeznaczonym raczej do defilad (...) ale oto ruszyły na nas trzy szeregi jeźdźców. Pochyliwszy się nad szyjami koni, jeźdźcy sunęli po oświetlonym przez zimowe słońce terenie z wzniesionymi błyszczącymi klingami (...) pierwsze pociski rozerwały się w masie atakujących (...) wkrótce zawisł nad nimi straszny czarny obłok. W powietrze wlatywały kawałki ludzi i koni (...) trudno było dojrzeć, gdzie jeźdźcy, gdzie konie (...) w tym piekle gnały na oślep oszalałe konie. Nieliczni z jeźdźców, którym udało się ocaleć, zostali dobici ogniem artylerii i karabinów maszynowych. (...) I oto z lasu rusza do ataku druga fala jeźdźców. Trudno było wyobrazić sobie, że po wybiciu pierwszych szwadronów to koszarne przedstawienie znów się powtórzy (...) Jednak teren był już przystrzelony i druga fala kawalerii została wybita jeszcze szybciej niż pierwsza⁵⁶.

Podsumowanie

Zebrane informacje wskazują, że co najmniej do połowy lat 30. „kawaleria strategiczna” RKKA stanowiła niewątpliwie jeden z najwartościowszych elementów sowieckich sił zbrojnych. O jej znaczeniu decydował ofensywny charakter tej broni oraz znaczne możliwości manewrowe i rosnący wtenczas jej potencjał bojowy, a także stosunkowo wysokie morale „krasnoarmiejców” służących w jej szeregach. Pomimo zupełnej odmienności Armii Czerwonej od dawnej Armii Rosyjskiej w jego budowaniu skutecznie wykorzystywano bowiem

⁵⁴ *Historia sztuki wojennej* 1967: 525; Свищев 2003: 266–267.

⁵⁵ Wcześniej taka grupa (Dzierżyńska Grupa Konno-Zmechanizowana Frontu Białoruskiego) została użyta podczas sowieckiej agresji na Polskę w 1939 r. Podobną grupę w składzie 6 i 11 Korpusu Zmechanizowanego oraz 6 Korpusu Kawalerii złożonego z 6 i 36 Dywizji Kawalerii w ramach 10 Armii Frontu Zachodniego sformowano, a też raczej miano utworzyć, 23 czerwca 1941 r., przy czym jej zadania były ofensywne.

⁵⁶ Sokołow 2014: 146–147.

niektóre dobre doświadczenia przyniesione do sowieckich sił zbrojnych przez tzw. „wojenspeców” z byłej armii carskiej. W efekcie tego u znacznej części przedstawicieli nowego „komnaczpolitsostawu” udało się zaszczerpić przeświadczenie o elitarności tej broni oraz o jej wyjątkowych zasługach położonych dla zwycięstwa władzy sowieckiej w rosyjskiej wojnie domowej.

W efekcie tego przez cały okres międzywojenny – niemal do 22 czerwca 1941 r. – kawaleria Armii Czerwonej traktowana była jako cenny składnik umożliwiający prowadzenie skutecznej wojny manewrowej. Od końca lat 30. XX w. jej pozycję i zadania w coraz szerszym zakresie zaczęły jednak przejmować wielkie formacje zmechanizowane, a następnie pancerne. Jednakże pomimo bolesnych dla Sowietów doświadczeń wielkiej wojny ojczyźnianej jej ostateczny kres przyniosły dopiero narodziny epoki atomowej, w której dla jeźdźców uzbrojonych w błyszczące i ostre szaszki oraz walczących z wysokości końskiego grzbietu nie było już miejsca – nawet na bezdrożnych i stepowych obszarach wielkiego „i miłującego pokój” Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich.

Literatura

Źródła

Dokumenty archiwalne:

Москва

Российский Государственный Военный Архив (РГВА):

Докладные Записки Командующего Московского Военного Округа, 4.14.2338.

Wykaz formacji wojskowych gotowych do wyjścia w pole na dzień 16 IX 1939 r.

3 Отдел Генерального Штаба РККА. Отделение 1, 4.19.32. Письмо Народного Комисаря Оборона маршала К. Ворошылова № 81229 от 23 X 1939 г. членам Политического Бюро Центрального Комитета Всесоюзной Коммунистической Партии (большевиков).

3 Отдел Генерального Штаба РККА. Отделение 1, 4.19.32. Письмо Народного Комисаря Оборона № 81306сс/об от 15 XI 1939 г.

3 Отдел Генерального Штаба РККА. Отделение 1, 4.19.32. Постановление Центрального Комитета Всесоюзной Коммунистической Партии (большевиков) от 16 X 1939 г.

3 Отдел Генерального Штаба РККА. Отделение 1, 4.19.32. Сводка начальника Генерального Штаба РККА от 17 X 1939 г.

Штаб РККА, Секретариаты, 7.1.114. Двенадцать заповедей кавалериста – документ niedatowany, najprawdopodobniej pochodzący jednak z lat 20. XX w.

Штаб РККА, Секретариаты, 7.1.114. Десять заповедей 7 Самарской Кавалерийской Дивизии – документ niedatowany, najprawdopodobniej jednak pochodzący z lat 20. XX w.

- Штаб РККА. Организационное Управление. 7.6.869. Доклад Начальника 3 Отделения Организационного Управления Штаба РККА № 186229/1996 от 15 IX 1922 г.
- Штаб РККА. Организационное Управление. 7.6.869. Расчёт штатного состава лиц старшего комсостава, младшего комсостава, адмхоз. состава и красноармейцев кавалерийских дивизий и отдельных кавалерийских бригад по состоянию на 1 V 1922 г.
- Штаб РККА. Организационное Управление. 7.6.869. Список кавалерии на 1 VII 1922 г.
- Штаб РККА. Организационное Управление. 7.6.869. Список частей конницы на 1 IX 1922 г.
- Штаб РККА. Организационное Управление. 7.6.869. Сравнительная ведомость численного состава имперской кавалерии по состоянию на 1915 год и Красной Армии по состоянию на 1 I 1921 г.
- Штаб РККА. Организационное Управление. 7.6.1162. Доклад Командующего 1 Конной Армией № 1428/Оп. от 13 XII 1921 г.
- 4 Отдел Штаба РККА, 10 Отделение, 7.15.46. Meldunek szefa Sztabu Kijowskiego Specjalnego Okręgu Wojskowego № 004040 z 31 VIII 1939 г.
- 4 Отдел Генерального Штаба РККА. Отделение 1, 7.15.46. Сводка Военного Совета Беларускаго Особого Военного Округа № 0012944 от 3 VIII 1939 г.
- 4 Отдел Генерального Штаба РККА. Отделение 1, 7.15.46. Сводка шефа Штаба Киевского Особого Военного Округа № 004040 от 31 VIII 1939 г.
- Управление 1 Конной Армии, 245.8.7. „Красная конница и ея роль в гражданской войне” – доклад члена Рев.-Воен. Совета 1 Конной Армии тов. Ворошилова прочитанной в городе Ростове на Дону 11 III 1920 г.
- Коллекция Дел по Событиям на Западной Украине, 35084.1.40. Журнал боевых действия Южной Группы Украинского Фронта с 17 по 23 X 1939 г.
- 4 Отдел Генерального Штаба РККА. Отделение 3, 40442.1.1802. Штатная численность конницы РККА по состоянию на 1 IX 1934 г.
- 4 Отдел Генерального Штаба РККА. Отделение 3, 40442.2.125. Приказ начальника Генерального Штаба РККА командарма 1 ранга Бориса Шапошникова № 4/2/47033 от 10 V 1939 г.
- 4 Отдел Генерального Штаба РККА. Отделение 3, 40442.2.125. Приказ начальника 4 Отдела Генерального Штаба РККА № 4/2/4703 от 11 V 1939 г.

Москва

Российский Государственный Военный Архив [Центр Хранения Историко-Документальных Коллекции (ЦХИДК)]:

- II Отдел Генерального Штаба Войска Польского, 308.4.47. Meldunek Oddziału II Sztabu Generalnego MSWojsk. l. dz. 2103/II.Inf./W z 26 II 1926 г.
- II Отдел Генерального Штаба Войска Польского, 308.12.119. Pismo Konsula Generalnego RP w Charkowie Nr 383/b/Ukr./1 z 15 I 1934 г.

Warszawa

Centralne Archiwum Wojskowe (CAW):

- Oddział II Sztabu Głównego, 303.4.1925. Meldunek Kierownika Samodzielnego Referatu „Rosja” Oddziału II Sztabu Głównego nr 4868/34.W. z 11 I 1934 г.
- Oddział II Sztabu Głównego, 303.4.2686. Organizacja jazdy strategicznej w Rosji sowieckiej. Część I – opracowanie Oddziału II Sztabu Generalnego MSWojsk. nr 19715/II.Inf./II.A., Warszawa 6 X 1923 г.

- Oddział II Sztabu Głównego, 303.4.2786. Tezy Konferencji Dowódców Jazdy Armii Czerwonej odbytej dn. 4–8 kwietnia 1922 roku w Moskwie – tłumaczenie dokumentu znajdującego się w posiadaniu Oddziału II Sztabu Generalnego MSWojsk. nr 12560/II.Inf./II.A., Warszawa 6 VI 1923 r.
- Oddział II Sztabu Głównego, 303.4.2912. Annexes a la conference des deuxiemes bureaux des Etats Majors Generaux Roumain et Polonais a Varsovie – 1926 r.
- Oddział II Sztabu Głównego, 303.4.3027. Meldunek Ekspozytury Nr 1 Oddziału II Sztabu Głównego l. dz. 667/I.tjn.31 z 19 VIII 1931 r.
- Oddział II Sztabu Głównego, 303.4.3151. Siły Zbrojne ZSRR. Tom II. Organizacja, O. de B. i dyslokacja wyższych dowództw oraz wielkich jednostek piechoty i kawalerii w czasie pokoju. Część II. O. de B. i dyslokacja wyższych dowództw oraz wielkich jednostek piechoty i kawalerii. Zeszyt 1-szy – Opracowanie – Oddziału II Sztabu Głównego l. dz. 9250/II.R.T.O., Warszawa 27 X 1935 r.
- Oddział II Sztabu Głównego, 303.4.3233. Broń pancerna w wojsku rosyjskim. Opracowano na podstawie materiałów Oddziału II Sztabu Głównego i studiów własnych – Dowództwo Broni Pancernych Ministerstwa Spraw Wojskowych l. dz. 3243/Tj.Ćwicz.Reg.,39, Warszawa czerwiec 1939 r.
- Oddział II Sztabu Głównego, 303.4.3233. Studium artylerii wojsk obcych za 1938 rok. Część I. Zasady działań taktycznych. A. Artyleria sowiecka – Departament Artylerii Ministerstwa Spraw Wojskowych L. 400/Tj.Stud.Og., Warszawa – styczeń 1939 r.

Warszawa

Archiwum Akt Nowych (AAN):

Instytucje Wojskowe 1918–1939, 296/I/82. Raport Attaché Militaire de Pologne a Moscou z dnia 25 XI 1930 r.

Dokumenty publikowane

Накануне. Западный Особый Военный Округ (конец 1939 г. – 1941 г.). Документы и материалы. Ответственный составитель В. В. Скалабан, Минск 2007.

Сборник приказов РВСР, РВС ССР и НКО о присвоении наименований частям, соединениям и учреждениям Вооружённых Сил СССР. Часть I. 1918–1937 годы, Москва 1967.

Wspomnienia

Жуков Г.К., *Воспоминания и размышления. Том I.* Второе, доповненное издание, Москва 1975.

Opracowania

Glantz D.M., 1998, *Stumbling Colossus. The Red Army on the Eve of World War,* Kansas.

Glantz D.M., 2019, *Kolos odrodzony. Armia Czerwona na wojnie 1941–1943,* przekład J.M. Rawinis, Oświęcim.

Grzelak C., 2010, *Armia Stalina 1939–1941. Zbrojne ramię polityki ZSRS,* Warszawa.

Historia sztuki wojennej do roku 1939, 1967, red. P.A. Rotmistrowa, Warszawa.

Smoliński A., 1999, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12 X 1918 r. do 25 IV 1920 r.,* Toruń.

Smoliński A., 2001, *Organizacja kawalerii samodzielnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1921–1929,* „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” [Toruń], nr 1.

Smoliński A., 2003, *Zarys dziejów I Armii Konnej (1919–1923),* Grajewo.

- Smoliński A., 2004, *Organizacja kawalerii samodzielnej Wojska Polskiego w latach 1930–1939*, „Klio”, nr 5.
- Smoliński A., 2004, *Organizacja kawalerii samodzielnej Wojska Polskiego w latach 1930–1939*, „Klio”, nr 5.
- Smoliński A., 2005, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej oraz Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej na froncie wschodnim w przededniu „wyprawy kijowskiej” 1920 r.* „Wschodni Rocznik Humanistyczny” [Lublin – Radzyń Podlaski], T. 2.
- Smoliński A., 2006a, *Robotniczo-Chłopska Armia Czerwona oraz sowiecki przemysł wojenny z lat 1921–1939 w dokumentach Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego* [w:] *Polski wywiad wojskowy 1918–1945*, red. P. Kołakowski, A. Peplowski, Toruń.
- Smoliński A., 2006b, *Sowiecka Ukraina z lat 1921–1939 w dokumentach Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego oraz próba oceny wartości poznawczej tych akt*, „Przegląd Wschodni”, t. X, z. 1 (37).
- Smoliński A., 2008, *Kariera wojskowa i polityczna wybranych przedstawicieli kadry dowódczej i politycznej I Armii Konnej w czasie trwania oraz po zakończeniu wojny domowej w Rosji. Próba portretu zbiorowego*, „Limes”. *Studia i materiały z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej* [Rzeszów], nr 1.
- Smoliński A., 2008, *I Armia Konna podczas walk na polskim teatrze działań wojennych w 1920 roku. Organizacja, uzbrojenie, wyposażenie oraz wartość bojowa*, Toruń.
- Smoliński A., 2010, *Kariera wojskowa i polityczna wybranych przedstawicieli kadry dowódczej i politycznej I Armii Konnej w latach 1918–1939*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” [Warszawa], R. XI (LXII), nr 3 (232).
- Smoliński A., 2012, *Organizacja wielkich jednostek kawalerii Armii Czerwonej oraz ich kadra dowódcza i polityczna w latach 1935–1936* [w:] *Do szarży marsz, marsz... Studia z dziejów kawalerii*, t. 2, red. A. Smoliński, Toruń.
- Smoliński A., 2013, *Wiedza Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego o stanie organizacyjnym kawalerii i wojsk szybkich RKKa w połowie lat trzydziestych XX wieku* [w:] *Wrogowie, sojusznicy, towarzysze broni. Polsko-rosyjskie stosunki wojskowe w pierwszej połowie XX wieku*, red. J. Wojtkowiak, Poznań.
- Smoliński A., 2014, *Wiedza o wyższej kadrze dowódczej kawalerii RKKa posiadana przez oficerów Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego w połowie lat trzydziestych XX w.* [w:] *Studia historyczno-wojskowe*, t. 4, red. M. Wagnera, Siedlce.
- Smoliński A., 2015, „Traktoryzacja” sowieckiej wsi w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. oraz jej ówczesne znaczenie dla gospodarki ZSRS i Armii Czerwonej w ocenach polskiego wywiadu wojskowego oraz służby dyplomatycznej Ministerstwa Spraw Zagranicznych [w:] *Pomiędzy światem polityki a życiem naukowym. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Saletrze*, t. 2: *Historia, administracja publiczna i nauki prawne*, red. J. Jaskiernia, R. Kubicki, Kielce.
- Smoliński A., 2016, *Przemysł ciężki, rolnictwo i komunikacja sowieckiej Ukrainy w latach trzydziestych XX w. w świetle akt Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego oraz dokumentów polskiej służby dyplomatycznej w ZSRS. Przyczynnik do oceny potencjału militarnego Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej oraz ZSRS w okresie międzywojennym*, Oświęcim.
- Sokołow B., 2014, *Rokossowski*, przekład A. Palacz, Poznań.
- Tym J.S., 2006, *Kawaleria w operacji i w walce. Koncepcje użycia i wyszkolenie kawalerii samodzielnej Wojska Polskiego w latach 1921–1939*, Warszawa.

* * *

- Воскобойников Г.Л., 2008, *Советская конница в Великой Отечественной*, Москва.
- Гатовский В.Н., 1927, *Конница. Книга 1*, Москва-Ленинград.
- Горохов Ж. (Gorokhoff G.), 2008, *Русская императорская кавалерия 1881–1917 (The Russian Imperial Cavalry 1881–1917)*, Москва.
- Дриг Е., 2009, «Мы красные кавалеристы. И про нас...» *Стратегическая конница РККА в 1935–1936 гг.*, „Мировые Войны. Военно-Исторический Журнал”, Москва, № 3.
- Клевцов В.Г., 1999, *Социальные и организационные проблемы военных реформ 20–30-х годов* [w:] *Армия и общество 1900–1941 гг. Статьи, документы.* Коллегиальная работа, Москва.
- Марков О.Д., 2001, *Русская армия 1914–1917*, Санкт-Петербург.
- Мельтюхов М.И., 2002, *Упущенный шанс Сталина, Советский Союз и борьба за Европу 1939–1941 гг. (Документы, факты, суждения)*, Москва.
- Самуэльсон Л., 2001, *Красный колосс. Становление военно-промышленного комплекса СССР 1921–1941*. Перевод с английского И. С. Давидян, Москва.
- Свищев В.Н., 2003, *Начало Великой Отечественной Войны. Том 1. Подготовка Германии и СССР к войне*, Москва.
- Советская кавалерия. Военно-исторический очерк*, 1984, Руководитель авторского коллективу А.Я. Сошников, Москва.
- Соколов Б.В., 2007, *Буденный. Красный Мюрат*, Москва.

„Red cavalry”. Organizational state of the cavalry of the Workers ’and Peasants ’ Red Army from the mid-30’s till the outbreak of German-Soviet war in June 1941

Abstract

The cavalry of the Workers ’and Peasants ’Red Army was an important component, meant mostly for offensive purposes. As a result, for the whole period from the end of Russian Civil War to the outbreak of German-Soviet war in June 1941 work was being done on the development of its large units, like brigades, divisions and corps - and even mounted armies. Ways to use them on a modern battlefield were searched for, in order to for them to cooperate with modern mechanized and armoured formations.

That is why the author, based on archival sources and plentiful subject literature-mainly Russian, presented its state of organization and size, as well as the changes which occurred in the second half of the 1930’s and on the eve of the Great Patriotic War from 1941–1945.

Key words: Soviets, Workers ’and Peasants ’Red Army, cavalry, Great Patriotic War